

Petri György szerb hangjairól, dióhéjban

A huszadik század második felének szerb irodalmában, ha figyelembe vesszük a versfordítások mennyiségét és minőségét, valamint a kísérő szövegekből kibontakozó képet, csak Danilo Kišnek volt igazán koherens, az irodalomtudomány és a modern recepcióesztétika elemeit is magába foglaló magyar líra-konceptiója. A huszonhat különböző magyar költő közül, akinek a verseit fordította, külön kiemelkedik az a néhány költői világ, amelynek elemeit direkt vagy közvetett módon beépítette, áttranszponálta nemcsak saját prózai világába, hanem egész emberi-írói habitusába, erkölcsi tartásába is. Ebből a szempontból a legnagyobb hatást Danilo Kiš – megkockáztathatjuk ezt a feltételezést – egész életművére a jugoszláv író nagy fiatalkori felfedezése, Ady gyakorolta, olyannyira, hogy fiatalkori *Izlet u Pariz* (Párizsi kirándulás) című 1959-ben napvilágot látott útirajzában Kiš Párizst szándékosan Ady optikáján keresztül látatja, szinte mindenhová, majdnem minden egyes párizsi helyszínbe Ady szellemiségét, versmotívumait, verhangulatait, szimbólumrendszereit, spleen-jét képzelve bele.² Ezek az Ady-reminiszcenciák és -intertextusok majdnem húsz évvel később visszaköszönnek Danilo Kiš egy fikcionális szövegében is, az *Apatrid* című novellában, amelynek főszereplője egy bizonyos kétnyelvű-kétkultúrájú drámaíró, Egon von Németh, akit természetesen Kiš Ödön von Horváth-ról mintázott, ám a rengeteg Adyra utaló kitételnek köszönhetően a novella egyfajta kiši autopoétikai önvallomásnak is tekinthető. Borislav Pekić kortárs szerb író vallomása szerint 1989-ben, már a halálos betegség tudatában, arra a kérdésre, hogy „Mi fáj?”, Kiš azt válaszolta, hogy „Az élet”, ami már-már szemetszűrő Ady-idézet/parafrázis.³

Petri György szamizdat köteteivel Danilo Kiš szinte a publikációkkal, valamint eme kötetek (zug)terjesztésével egyidejűleg ismerkedik meg, a nyolcvanas évek eleje táján. Jó lenne egyszer a kortársak vallomásaiból megpróbálni kihámozni, hogy vajon ki juttathatta el Kišnek a Petri-verseket. Csak sejthető, hogy ez a vajdasági magyar kultúráközvetítő irodalmárok egyike lehetett, leginkább az akkoriban Kišhez közel álló Bányai Jánosra vagy a festő

² Erről ld.: Marko ČUDIĆ, „Párizs közép-európai szemekkel: Hevesi András és Danilo Kiš fiatalkori Párizs-élményei”, In: FÖLDES Györgyi et al. szerk, *Kelet-Közép-Európa mint kulturális konstrukció* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2021), 179–187.

³ Ld. többek között: <https://fenomeni.me/danilo-ili-zivot-kao-bol-tema-pekić/> (utolsó megtekintés ideje: 2024. 03. 30.)

és költő Maurits Ferencre lehetne tippelni.⁴ Danilo Kiš az első pillanattól kezdve lenyűgözte Petri költői világa, a formákkal és a nagy elődök által megszabott keretekkel való merész játszadozás, a hagyomány és a hősi-auto-viktimizációs narratívák trónfosztása, demisztifikálása, az értelmiségi pózok és a bárd-szerep kifigurázása. Nem elhanyagolható itt a generációs és az „égtáji” (Közép-kelet európai) rokonság is, a (belső, Petri esetében), illetve a majdnem igazi (külső, Kiš esetében) disszidens szerepe,⁵ nem utolsósorban pedig a szamizdatok eleve izgalmas volta, illetve a nyolcvanas években Magyarországon egyre erősödő és produktív intellektuális gyümölcsöket hozó „második nyilvánosság” tevékenysége, a közelgő demokratikus változások előszele.

S bár a nagy, elementáris erővel ható fiatalkori felfedezéshez, Adyhoz fogható már nem igazán volt későbbi életében és olvasói tapasztalatában (vagy, mondhatnánk még talán azt is, egészen Kiš szellemében, hogy *életében (és) irodalmában*⁶), pláne nem a magyar irodalomban, megkockáztatható talán mégis, hogy amikor a nyolcvanas évek elején felfedezte magának Petri költészetét, Danilo Kiš magyar irodalom iránti érdeklődése felfrissült. Közrejátszhatott ebben az is, hogy Petri szamizdat köteteinek verseit, formabontó próbálkozásait, a tradícióhoz való viszonyulását, köteteinek hangulatát Kiš, aki otthonosan mozgott a magyar költészeti hagyományban és mint versfordító a nagyon figyelmes olvasók közé tartozott, egészen újnak találta, radikális szakításnak fogta fel az addigi magyar lírával.

Mai szemmel nézve, különösen „belső”, magyar(országi) olvasói szemmel könnyű lenne megmosolyogni Kišnek eme talán túl leegyszerűsítő, elragadtatott tónusát, amellyel Petrit oppozícióba helyezi az egész huszadik századi magyar lírai hagyománnyal, de éppen ezért, az esetleges félreértéseket és félremagyarázásokat elkerülendő, érdemes lenne Kišnek Petritől szóló, 1986-ban írt *mini-esszéjéből* itt egy hosszabb idézetet hozni: „[Petri György] költészetének manapság már semmi köze nincsen ahhoz, amit közép-európai irodalmi hagyománynak nevezhetnénk, azzal az egész kulturális és irodalmi rendszerrel, amelyet a század elejétől egészen a második világháborúig a pesti európeer *Nyugat* folyóirat szorgalmazott. A Kosztolányi- vagy a Juhász Gyula-féle ápolt, kiművelt költői beszédmód Petrinél programszerűen szét van zúzva, el van csúfítva, a tipikusan közép-európai szecessziós fioritúrák egyfajta [Jackson] Pollock-típusú költői informelben estek szét. Ez a költői

⁴ Ezt a feltételezést alátámaszthatná Bányai és Kiš hasonló, modern irodalmi ízlése, valamint az a tény is, hogy a provát barátokozáson túlmutatóan Bányai aktívan, írásokban védelmezte Danilo Kišt a *Boris Davidovics síremléke* című kötetrel kapcsolatos rágalmakkal szemben is.

⁵ Ekkor Danilo Kiš már „saját Bakonyába”, Párizsba költözött...

⁶ Danilo Kiš egyik interjúkötetének épp ez a címe (ld. Danilo KIŠ, *Život, literatura*. Prir. Mirjana MIOČINOVIĆ (Sarajevo: Svjetlost, 1990)) és nehéz elképzelni, hogy az egyébként is idézetekkel, parafrázisokkal előszeretettel játszadozó jugoszláv író itt nem az *Élet és irodalomra* gondolt.

informel pedig ezzel az egész dunamenti, bécsi és pesti hagyománnyal való szakításnak a következménye, egy olyan hagyománnyal, amely a költészetet a szépség emanációjaként fogta fel. *A költészet olyan csúnya, akár a valóság.* És ezt a valóságot nem lehet tehát »megénekelni«, róla csak dadogni, hablatyolni, ugatni és okádni lehet, nincsen abban »magányba való menekvés«, nincsenek benne »szép tájak«, plátói szerelmek, lelkesedések; közelebb áll hozzá a szerencsétlen sorsú József Attila mint a nagymester Kosztolányi és az ő melankólikus Esti Kornélja. A hagyományos költészet, a Petőfi-féle nemzeti fellángolásaival, ma már hazugságként, perspektíva nélküli idealista projekcióként, egy holdkóros optimista félrebészéléseként hat; Petőfit kozák lovak patkói morzsolták szét, Adyt a párizsi rajongás és párizsi (!) szifilisz vitte el, mindkét forradalom (az 1848-as és az 1919-es) csak véres vereségek voltak, amelyek végső soron – tout compte fait – oda vezettek, ahová, vagyis egy örökös magyar status quo-ba; Magyarország csak még jobban a Pannon tenger keleti partjai felé sodródott, Petőfi nacionalista és jakobinus ideáljai a »proletár idealizmusba« torkolltak, Ady Duna menti lelkesedése (*Dunának, Oltnak egy a hangja*) pedig ma már csak gúnyoros mosolyt idézhet elő: a Romániában lakó magyar kisebbség (körülbelül másfél-két millió ember) nem »egy hangot hall« és nem ugyanazoknak a folyóknak a csobogását, hiszen elválasztott az anyaországtól és erőszakos románizációnak van kitéve a »testvéri népek közösségének« keretében. Ady szülőháza a határ túloldalán van és nem lehet a magyar költők és diákok zarándokhelye. Petri költészete azonban nem a tiltakozás költészete; nem akar semmit, nem követel magának vissza semmit, nincsen semmiféle üzenete; csak azt szeretné, és ezt el is éri, hogy a magyar pusztaság pillanatképe legyen.”⁷

Erre a hosszú idézetre itt azért is volt szükség, mert, ha egyáltalán lehet érdembeli szerbiai Petri-recepcióról beszélni, akkor ez az esszé a szerb Petri-recepció csúcspontja. Illetve ez a szöveg, és még összesen három másik írás (az egyik Bányai János tollából – erről a szövegről itt még lesz szó, a másik Sava Babić utószava az 1994-ben napvilágott látott *Večni ponedeljak* című kötethez, valamint jómagam Danilo Kiš-kötetemből a Petri-fejezet)⁸ jelent csak meg szerb nyelven, amely behatóbban foglalkozik Petri György költészetével. Amikor a kutató ilyen csekély számú anyaggal találja magát szemben, akkor indirekt módon, a fordítói poétika vagy poétikák, különböző megoldások

⁷ Danilo KIŠ, „Varijacije na srednjoevropske teme (11. varijacija)”, in Đerđ PETRI, *Večni ponedeljak. Izabrane pesme. S mađarskog preveo Danilo Kiš. Pogovor Sava BABIĆ.* (Novi Sad: Matica Srpska; Beograd: Cicero; Zemun: Pismo, 1994), 77–78. Az idézetek magyar fordításai az enyéme (M. Č.).

⁸ Marko ČUDIĆ, „Poslednja faza Kišovog tumačenja mađarske lirike: Susret s poezijom Đerđa Petrija”, in Marko ČUDIĆ, *Danilo Kiš i moderna mađarska poezija* (Beograd: Plato, 2007), 260–271.

vagy eleve a fordítói-kiadói választások elemzésével, esetleg összehasonlításával nyomozhatja ki, írhatja körül, sejtetheti meg a recepció okait, kontúrjait, fejlődését.

Ami a fordítói poétikát, vagyis magához a versfordításhoz mint szakmához és művészethez való hozzáállást illeti, Danilo Kiš interjúiban több helyen is hangsúlyozza, hogy ő az ún. közép-európai versfordítási elvnek a híve, miszerint verset csak úgy érdemes fordítani, ha az eredeti ritmusát, rímeit megkíséreljük a fordításban is visszaadni: a versfordítást tehát mint mesterségbeli, szakmai kihívást, mint egy újraalkotási folyamatot élte meg,⁹ a *nyugatosokhoz* (Kosztolányihoz, Tóth Árpádhoz, Szabó Lőrincchez) hasonlóan, de figyelembe véve a huszadik század második felében egyre erősödő igényt a filológiai pontosságra is. Ebből a szempontból azt is lehetne mondani, hogy a Heine- és Kosztolányi-féle fordítás-felfogás, miszerint a fordító „gúzsba kötötteen táncol”, Kiš esetében és idejében a műfordító-költő még erősebb gúzsba kötöttségével járt. Nem Kiš volt ugyanis az első, például, aki Ady-verseket fordított szerbhorvát nyelvre. Az egyik első Ady-fordító az Adyt Nagyváradról személyesen ismerő, sőt, a Holnap köréhez tartozó háromnyelvű becskereki modernista költő, lapszerkesztő és irodalmi szervező, Todor Manojlović volt, aki az Ady-verseket talán az akkori német modernista tendenciáknak megfelelően vagy valami más oknál fogva rímtelenül fordította.¹⁰ Talán ezért érezte vagy félszázaddal Manojlović fordításai után Danilo Kiš, hogy az Ady-versek leglényegét, a költői mivoltukat kellene szerbül újraalkotni, modern, ám a múltba is visszanyúló, a múltat is megidéző nyelvi és ritmikai eszközökkel. Talán épp e ritmikai-formai szigornak a (látszólagos) hiánya vagy azok kifigurázása, fejfelé fordítása lehetett többek között az a (formai) elem, amely fordítóként is megkapta Danilo Kišt Petri költészetében.

Márpedig az ilyen költészet esetében némileg paradox módon a rímek, a ritmus megalkotásában nagy tapasztalatra és rutinra szert tett fordítónak még nehezebb dolga van meggyőzni az olvasóit arról, hogy költészettel, költői szöveggel állnak szemben. Első (olvasói) kézből tanúskodhatok arról, hogy ez Kišnek Petri verseinek szerbesítésénél sikerült is: két évtizedes egyetemi oktatói tapasztalatom során – zömmel szerb ajkú, magyarul (még) nem tudó diákoknak tartok modern és kortárs magyar irodalmi szemináriumot, és sokszor kénytelenek vagyunk fordításból (is) dolgozni – a program szerint csak negyedévben érkezünk el Petri György költészetéhez, és szinte kivétel nélkül még a költészetért nem igazán rajongó diákok (általában a nagy többségük, sajnos) a Petri-versekkel való első találkozásuk során a sokk és az

⁹ Danilo KIŠ, *Varia*, Priredila Mirjana MIOČINOVIĆ (Beograd: BIGZ, 1995), 274–284.

¹⁰ Ezekről az okokról bővebben ld. BORI Imre, „A magyar, a szerb és a horvát avantgárd”, in VUJICSICS D. Sztoján szerk., *Szomszédság és közösség: Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok: Tanulmányok* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 423–488.

„aha”-élmény jeleit szokták mutatni, vagyis, egy frivol utalással élve, a „lehet más a költészet”-élményének szimptomái mutatkoznak meg rajtuk (röhögés, elragadtatás, hangos érzelmkifejezés, stb.). Érzik ugyanakkor azt is, hogy magas színvonalú költészetről van szó, ami viszont szinte kizárólag a fordító, Danilo Kiš érdeme, aki az egyszerű lefordított szavak halmazát képes volt egyfajta költői-fordítói-nyelvközi „transzszubsztancializáción” átvinni úgy, hogy a lényeg megmaradjon, jelentésben, ritmusban, hangulatban egyaránt. Sikerül ez neki akkor is, amikor, az Ady-fordításokkal (majdnem szöges) ellentétben nem annyira ügyel a szótagszámra, a Petrinél gyakran teljesen szét-szórt – ám mégis valamilyen rendszerbe foglalt – alliterációkat, asszonáncokat, rímeket vagy rímecskéket, szójátékokat visszaadja szerbül is, de persze a fordítói kompenzáció elvét követve általában teljesen más helyen, mint az eredetiben (Petri fordítása során talán valóban ez az egyetlen járható út, még akkor is, ha ez által jónéhány helyen máshová helyeződik a versek logikai hangsúlya vagy mélypontja). Jó példaként szolgálhatnának egy ilyen részletesebb filológiai elemzéshez például a *Vizigót vasárnapok*, *A Kukkoló éji dala* vagy a *Sári, ne vigyorogj rajtam* című Petri-versek Kiš tolmácsolásában.¹¹

Az, hogy ma a szélesebb szerb közönség számára Petri György költészete majdnem mindig Danilo Kiš nevével fűződik egybe, azzal az egyszerű filológiai ténnyel is magyarázható, hogy Danilo Kišnek mint nagy prózaírónak a mai napig erős kultusza van az egész ex-jugoszláv térségben. E kultusznak része a hagyatékban maradt vagy a folyóiratokban szétszórt Danilo Kiš-féle versfordítások kötetekbe, költői antológiákba való (posztumusz) szedése is. Az ilyen antológiák egyike épp Danilo Kiš Petri-fordításait foglalja magába és a *Večni ponedeljak* (Örökhétfő) címet viseli, de ez nem jelenti természetesen azt, hogy ne lennének benne versek más kötetekből is (például a *Magyarázatok M. számára* címűből). A kötetet a neves szerb hungarológus, tanszékalapító egyetemi tanár és műfordító, Sava Babić rendezte sajtó alá és látta el utószóval.

Pedig igazából nem Danilo Kiš fordította elsőnek Petri verseit szerbre, azt is mondhatnánk, hogy filológiai szempontból nem ő fedezte fel Petrit a szerb/jugoszláv közönségnek. A folyóiratokból ránk maradt Petri-fordítások kronológiája arról tanúskodik, hogy 1979-ben jelent meg először szerbül Petri-vers, méghozzá egy tágabb kortárs magyar irodalmi válogatás keretében. A konkrét vers a *Sci-fi szerelem*, Vickó Árpád fordításában, a publikáció helye pedig az újvidéki *Polja* folyóirat.¹² A nyolcvanas évek elején pedig egy

¹¹ A *Sári, ne vigyorogj rajtam* című vers fordításának elemzése önmagában is megérdemelne egy külön tanulmányt, kezdve attól, hogy a címszereplő (az öngyilkosságot elkövető szerető, vagy talán a „lírai objektum?”) nevét nem magyarosan (Šari, Šarika), hanem a név bibliai-ószövetségi nevét használva fordította Kiš, ami a *Saro, nemoj mi se podsmevati* címet eredményezte. (Đerđ PETRI, „Večni ponedeljak”, 8–10).

¹² Đerđ PETRI, „Sci-fi ljubav”, *S mađarskog preveo Arpad VICKO, Polja*, 25, 244/245. sz. (1979): 9.

mára már elfelejtett házaspár, Klara Potocki és Mladen Srđan Volarević „uralták a terepet”, ami a magyar irodalmi művek szerbre való fordítását illeti. Ennek tudatában, illetve kontextusba helyezésében talán nem annyira meglepő, hogy kronológiailag nézve a következő néhány szerb nyelvű Petri-előbukkanás az ő válogatásuk és fordításaik eredménye.¹³ Az ő érdeklődésük (többek között) Petri költészete iránt 1984-ben kulminál, amikor a közép-szerbiai Čačak városában megjelenő neves, maradandó értékű tematikus számairól elhíresült *Gradac* folyóirat¹⁴ kortárs magyar irodalmi tematikus számában – amelyet éppen ők ketten, tehát Klara Potocki és Mladen Srđan Volarević válogattak, fordítottak, mellékszövegekkel láttak el és rendeztek sajtó alá – egy jelentős Petri-versblokk is megjelenik, összesen kilenc verssel.¹⁵ A versek alapos filológiai pontossággal, tiszteségesen és olvasmányosan vannak lefordítva, bár a ritmust és a költészeti többletet a fordítóknak nem mindenhol sikerült újraalkotniuk.

Kronológiailag nézve Kiš tehát csak a harmadik, aki fordítja Petrit, ám a Raša Livada költő szerkesztősége alatt álló *Pismo* folyóiratban 1985-ben megjelent Petri-válogatás 52 verset tartalmaz, ami messze a legnagyobb szerb nyelvű Petri-verses blokk.¹⁶ Kiš láthatóan figyelt arra, hogy ne már mások által lefordított Petri-versekkel rukkoljon elő – a jugoszláv olvasóknak addig nem ismert, teljesen új válogatást készít, amelynek a *Večni ponedeljak* (Örök-hétfő) címet adja. Tény az is, hogy mindeddig Kiš az, aki leginkább igyekszik a formai hűségre is. Ez főleg a rövidverseken, például a négysorosokon bizonyítható a leglátványosabban. Vegyük például a *Jövő* című négysorost, amely eredetiben így hangzik:

Beteljesül majd minden, mire vágyom.
Egyszerre leszek férfi és gyerek,
majd bevizelek és elélvezek,
ha megfeszül a kötél csigolyámon.¹⁷

Kiš fordításában a ritmust és az *abba* rímképletet is hűen visszaadja:

Ispuniće mi se snovi najtajniji,
muškarac i dete u isti mah biću,

¹³ Đerđ PETRI, „Jednoj čestitoj dami”, Preveli s mađarskog Klara POTOCKI i Mladen Srđan VOLAREVIĆ, *Polja* 27, 268/269. sz. (1981): 295.

¹⁴ Amelyet már évtizedek óta Branko KUKIĆ író és irodalmár szerkeszt.

¹⁵ Đerđ PETRI, „Fakir; Natakao si me na svoju udicu, gospode; Slika; Marioneta; Uz neke dopisne pesme; Iz pesama svinje; Unutarnji govor; Za ponavljanje; Susret”, *Gradac*. Temat: Iz savremene mađarske književnosti. Ovaj broj priredili i tekstove preveli Klara POTOCKI i Mladen Srđan VOLAREVIĆ. 12. évf., 59. sz. (1984): 72–74.

¹⁶ Đerđ PETRI, „Večni ponedeljak: izabrane pesme”, S mađarskog preveo Danilo KIŠ, *Pismo*, 2/3. sz. (1985): 5–29.

¹⁷ PETRI György, *Összegyűjtött versek* (Budapest: Magvető, 2003), 200.

umokriću se i svršiću
kad mi se konopac zategne na šiji.¹⁸

Ilyen megoldásokat például hiába keresnénk a Vickó vagy a Potocki-Volarević-féle fordításokban, ám, mentségükre legyen mondva, ezek a fordítók általában nem is az ilyen típusú, szigorú metrikájú verseket választották. A szerb olvasó – illetve ebben az esetben éppen az ezeket a sorokat író olvasó – szubjektív benyomása azonban az, hogy még a ritmikailag ziláltabb hosszúverseknél is Kiš megoldásai játékosabbak, költőibbek. Kiš nem fél például az időnkénti sokkoló szóhasználatról, az argó és az archaizáció keverékétől például, ami a filológiai pontosságra törekvő Vickóra és a Volarević–Potocki fordítópárosra nem igazán jellemző.¹⁹ Ugyanakkor Kiš tesz egy érdekes kivételt is, a saját fordítói poétikájának némileg ellentmondva, amikor *Az államtitkár nyilatkozik* című verset, amely eredetiben nem rímes, a fordításban szigorúan rímes verssé alakítja át, és ehhez a fordítói döntéséhez egy mini-eszszét csatol, amelyben önmaga is átköltésnek és nem szigorú értelemben vett fordításnak tekinti ezt a alkotását, inkább amolyan Jovan Jovanović Zmaj-féle tizenkilencedik századi fordítói-újraalkotási folyamatnak, amelynek a végeredményét úgy lehetne definiálni, mint „Petri szerint” semmint „magyarról fordította D. K.”. Ezt a váratlan fordítói döntését (úgy tudom, egész addigi műfordítói opuszában nem találunk még egy ehhez foghatót) azzal indokolja, hogy ez a Petri-vers még a Petri-sztenderdekhez képest is különösen erős satirikus éllel bíró bökvers, márpedig a jó bökverset a jugoszláv lírában – amelynek modernista korszakára egyébként sokkal inkább jellemző a költői kísérletezés, a rím kihagyása, a szabadvers, mint például a nyugatosoknál – nehéz elképzelni találó rímek nélkül. És, ahogy maga Danilo Kiš mondja ebben a rövid indoklásában, „bízom benne, hogy barátom, Petri, megadná a saját szerzői imprimaturát erre a megoldásra.”²⁰ Magát a verscímet is megváltoztatta Kiš, a fordításban a cím *Izjava nadležnog druga u vezi s porastom cena* (ami magyarra visszafordítva körülbelül így hangzana: *Egy illetékes elvtárs nyilatkozik az áremeléssel kapcsolatban*). Bányai János egy jóval később született merész, de erős érvekkel alátámasztott feltételezése szerint még egy, mélyebb oka is lehetett Kišnek ennek a megoldásnak az alkalmazására (erről valamivel lejjebb még szó lesz).

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Danilo Kiš halála (1989) után egy új korszak kezdődik a szerb(iai) Petri fordításokban és ennek a sajátos költészetnek a befogadásában. 1990, 1991 és 1992 is egyaránt fontos évek a szerb Petri-

¹⁸ Đerđ PETRI, „Večni ponedeljak”, 66.

¹⁹ Ezt a szubjektív benyomást szerintem egy részletesebb elemzéssel, alapos fordításkritikai apparátussal és példatárral objektív értékítéletté lehetne változtatni, ez viszont egy külön tanulmány tárgya lehetne.

²⁰ In: Đerđ PETRI, *Večni ponedeljak*, 70.

fordítások történetében, hiszen mindhárom évben jelentős Petri-versválogatások látnak napvilágot különböző szerb folyóiratokban, friss fordításokban: konkrétan 1990-ben a pancsovai *Sveske* folyóirat decemberi számában,²¹ illetve 1991-ben a nagy hagyományú újvidéki *Letopis Matice srpske* februári számában²² az akkor még nagyon fiatal, 1967-es születésű magyar, ám szerb nyelven alkotó prózaíró, Horváth Ottó (vagy, szerb szerzőként, nevének szerbes átírásában számon tartva Oto Horvat) válogatásában és fordításában olvashatunk újabb Petri-verseket. A Horváth Ottó/Oto Horvat-féle válogatásnak az egyik fontos filológiai specifikuma az, hogy láthatóan nem bálványozza a fordítói elődöket, különösképpen nem Danilo Kiš, hiszen négy olyan verset is közöl, amely Kiš fordításában azelőtt már megjelent: ebből a szempontból igen érdekes a *Jó volna Mallarmét fordítani* című vers, amelynek a címében a Kiš-féle, kissé felülstilizált szórendet (*Dobro bi bilo prevoditi Mallarme*) Horváth az egyszerűbb, mindennapi, gyakoribb szórenddel váltja fel (*Bilo bi dobro prevoditi MalarMEA*). Ezt a megoldást nagy (fordítói) elődhöz intézett kritikái üzenetként is felfoghatjuk: a versfordítások párhuzamos olvasata során ugyanis kiderül, hogy Horváth Ottó olvasta Danilo Kiš fordításait, és néhol elfogadja, néhol módosítja, néhol pedig teljesen átírja, megváltoztatja az előző fordításokat, ami érdekes posztmodern játékként, az előddel való aktív dialógusként is felfogható, egy új nemzedék fordítói és befogadói hangjának a (harsány) megszólalásaként is értelmezhető.

1992-ben a belgrádi *Književna reč* irodalmi lap egyik számában megjelenik az *Örökhétfő* című vers, ezúttal Vickó Árpád fordításában: ez a fordítás újfent egyfajta Kiš-korrekciónak is tekinthető, ám Horváth Ottóval ellentétben, aki inkább egy másféle nyelvezetet, egy szikárabb poétikát szeretett volna a saját (újra)fordításával bemutatni, Vickó, mint hivatásos fordító, inkább a filológiai pontosságra helyezi a hangsúlyt.²³

Mint azt már említettem, az 1994-es év fontos dátum a szerb Petri-befogadás történetében, hiszen ekkor jelenik meg, Sava Babić gondozásában és utószavával²⁴ kötet alakjában is a Kiš-féle Petri-versválogatás, kilenc évvel a *Pismo* folyóiratban megjelent blokk után.²⁵ 1997-ben az újvidéki (mindenféle hagyományt demisztifikáló) prózaíró és irodalomtudós, Sava Damjanov által szerkesztett *Sveti Dunav* (Szent Duna) nevű folyóiratban megjelenik 18 Petri-

²¹ Đerđ PETRI, "Iz pesama bolnog ljubavnika; Pesa noćnog voajera; Kraj sezone", *Preveo s mađarskog Oto HORVAT. Sveske*, 2., 6. sz. (1990): 120–121.

²² Đerđ PETRI, „Jedanest pesama [Tizenegy vers]”, *S mađarskog Oto HORVAT, Letopis Matice srpske*, 167, 447 sz., 2. füzet (1991): 184–189.

²³ Đerđ PETRI, „Većni ponedeljak”, *Preveo s mađarskog Arpad VICKO, Književna reč*. 10. 09. 1992., 15.

²⁴ Az utószónak már a címe is árulkodó: *Kiš i Petri, ili suluda i bravurozna vožnja s uživanjem*. Magyarul kb. így hangzana: *Kiš és Petri, avagy egy élvezettel teli örült és bravúros kocsikázás*.

²⁵ Mindeddig ez az egyetlen teljes Petri-kötet (könyv alakjában is megjelent versválogatás) szerbül.

vers Vickó válogatásában és fordításában, és itt végre az újabb terméssel találkozhat a szerb olvasó, mindössze minimális önismétléssel.

Petri halála után, a kétezres években filológiailag bizonyíthatóan is lanyhul a szerb műfordítók és irodalmi folyóirat-szerkesztők Petri iránti lelkesedése, vagyis, néhány kivételtől eltekintve Petri szamizdat-korszak utáni verseiből alig olvasható bármi is szerbül.²⁶ A kétezres évek első évtizedének a Petri (újra)olvasás szempontjából egyik legfontosabb eseménye az újvidéki *Polja* folyóirat egy 2004-es tematikus száma, amely a *Mala mađarska kišologija* (*Kis magyar kišológia*) alcím alatt kortárs magyar írók (Eörsi István, Esterházy Péter, Konrád György, Végel László) Danilo Kišről szóló szövegeit, visszaemlékezéseit, önéletrajzi vallomásait hozza, Vickó Árpád szerb fordításai-ban.²⁷ A Petri-fogadtatás szempontjából itt két fontos szöveggel szembesülünk: az egyik magának Petrinek az 1992-es *Levél-töredék* című, az elhunyt Danilo Kišhez intézett verse,²⁸ a másik szöveg pedig Bányai János *Danilo Kiš prevodi Petrija i piše pesmu* (*Danilo Kiš Petrit fordít és verset ír*) című tanulmánya,²⁹ amelyben arról ír, hogy *Az államtitkár nyilatkozik* című Petri-vers fordításával párhuzamosan írta Danilo Kiš saját szatirikus hosszúversét, a *Pesnik revolucije na predsedničkom brodu* (*Elnöki hajón a forradalom költője*) című költeményt, és hogy ez a két párhuzamosan történő alkotói folyamat megtermékenyítette egymást, olyan kreatív megoldásokhoz vezetett, amelyek egyébként lehet, hogy nem jöttek volna létre. Ez a fajta alkotói szimbiózis újra viszszavezet bennünket a kiindulóponthoz, miszerint a szerb Petri-olvasatokon (és fordításokon) belül is külön hely illeti meg Kiš és Petri alkotói viszonyát,

²⁶ Tavaly ősszel (konkrétan 2023. október 24-én) például Horváth Ottó, saját *Sabo je stao* (*Szabó megállt*) című regénye magyar fordításának belgrádi bemutatóján, a hagyományos Belgrádi könyvvásár keretében, a beszélgetést moderáló magyar fordítója (Beszédes István költő és szerkesztő) kérdésére, hogy miért nem fordított a kései Petri-versekből is, azt válaszolta, hogy nem tartotta őket elég jónak, túlságosan aktuálpolitikaiaknak, poétikailag irrelevánsnak érezte őket, vagy legalábbis saját poétikájától távol állónak, fordításra nem méltóknak látta őket. Ebből a szempontból a már közismert Petri-vitához adalékként Deczki Sarolta Petri kései költészetével foglalkozó kiváló tanulmányára tudnánk utalni. Ld.: DECZKI Sarolta, „Csontig lerágott végnapok: Petri György kései költészetéről”, *Híd* 83, 8. sz. (2019): 74–82.

²⁷ *Mala mađarska kišologija*. In: *Polja*, 49, 430. sz. (2004)

²⁸ Amelyet erre az alkalomra Vickó újr fordított, annak ellenére, hogy Sava Babić az itt már említett Petri-fordításkötet utószavának vége felé saját fordításában közli az egész verset. Érdekes összehasonlítani a két különböző cím-megoldást: Sava Babić tolmácsolásában *Odlomak pisma* (ami magyarul kb. annyit jelentene, hogy *Levél-részlet* vagy *Részlet egy levélből*), míg Vickó Árpád egy poétikusabb, de talán túlpoetizált megoldáshoz folyamodik, nála a cím: *Krhovina pisma* (magyarul kb. *Levélzilánk*). Szerintem – ha szabad itt műfordítóként nekem is beavatkoznom – Sava Babić megoldása a szerencsésebb, hiszen például Kiš Radnóti Miklós *Töredék* című költeményét is *Odlomak*-nak fordította.

²⁹ Amelyet később Bányai akadémiai székfoglaló előadására dolgozott át, amikor 2012-ben megválasztották a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagjának. Ld.: Janoš BANJAI, „Danilo Kiš prevodi Petrija i piše pesmu”, *Polja*, 49, 430. sz. (2004): 25–28.

amely Szabó Gábor szerint ebben a közép-európai térségben egy igazán specifikus költői-magatartásbeli attitűdöt eredményezett: „Az irodalom, a költészet tehát – legalábbis lényegi részleteiben – mindkettőjük számára etikai cselekvés is: a hatalommal, az elnyomással, a felejtéssel és a személyes kiszolgáltatottsággal szembeni küzdelem egy lehetséges terepe, a történelemben vett szubjektum túlélésért folytatott erőfeszítéseinek hordozója és fegyvere. A két életművet összekapcsoló poétikai, szemléletbeli hasonlóságok és különbségek, a motivikus és formai-szerkezeti megoldások összefüggései a két alkotó személyes jó viszonyán túlmutató *művészi közösségre* is utalnak.”³⁰ Ilyen páratlan, sok szálon futó művészi közösség nem jellemezte, nem jellemezhetette Petri és a többi (szerb) fordítójának a viszonyát. És ennek nyoma a versfordításokon is érezhető.

És végül, de valóban nem utolsósorban, hiszen a fordítás folyamatai kiürkészetlenek, ki kell röviden térni a legutóbbi, immáron lezárult évtizedre is. A kétezres évek második évtizedében szinte teljesen elcsendesül a szerbiai Petri-fordítás és -fogadtatás, néhány régi fordítás újrapublikálásán kívül alig lehet új Petri-versre bukkanni, két kivétellel: az egyik, a *Sár* című vers Vickó-féle (a szemantika szintjén pontos, ám nem túl költői) fordítása a *Beogradski književni časopis*-ban jelent meg 2012-ben, feltételezem, annak ürügyén, hogy abban az évben Magyarország és a magyar irodalom volt a Belgrádi könyvvásár díszvendége. Egészen 2020-ig kellett várni, hogy egy újabb nagy esemény történjen ezen a téren: ekkor jelent meg ugyanis az újdéki *Zlatna greda* folyóiratban Petri György híres verse, a *Hogy elérjek a napsütötte sávig* a régebben inkább próza-, de az utóbbi néhány évben egyre inkább versfordítóként is ténykedő Sandra Buljanović Simonović fordításában.³¹ A fordítás több mint korrekt, a ritmus kiválóan el van találva, a magas irodalmi nyelv és a slendrián nyelvi pongyolaságok kombinációja is kitűnően működik, bár tény, hogy a vers dantei ihletettséggű zárósoraiban, a fogyni nem akaró mínusz emeletéken való felkapaszkodás kálváriájának hirtelen jövő lírai tobzódásával, sűrű rímeivel a műfordító itt sem tudott igazán mit kezdeni.

Az ún. mesteremberek vagy profi-műfordítók mentségére legyen mondván, megtörténhet az is, hogy a rímek visszaadásának szinte már látványos kerülése nemcsak a szűkre szabott határidőknek vagy a kellő kreativitás hiányának tudható be, hanem annak az úgymond fordítói korszellemnek a le-

³⁰ SZABÓ Gábor, „Por és hamu. Kelet-Európa, mint sírvers (Danilo Kiš és Petri György)”. In: Marko ČUDIĆ szerk., *A belgrádi hungarológia negyedszázada* (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, 2021), 483. (elektronikus publikáció). Hozzáférhetőség: <http://www.old.fil.bg.ac.rs/wp-content/uploads/zbornici/25gbh/25GBH%20-%20Zbornik%20sa%20konferencije.pdf> (utolsó megtekintés ideje: 2024. 03. 30.)

³¹ Đerđ PETRI, „Da stignem do suncem obasjane štrafte”, *Prevela s mađarskog Sandra BULJANOVIĆ SIMONOVIĆ, Zlatna greda*, 20, 219/220/221. sz. (2020): 11.

csapódása is, amit fordítói (ön)vallomásként is olvasható interjúkötete címében Nádasy Ádám a *költőiség csökkenésének* nevez. Tekintettel arra, hogy maga a Petri-költészet is egyfajta tudatos „költőiség-csökken(t)és” volt a maga idejében, a legújabb fordítások esetében ez a költőiség méginkább megcsappanni látszik. Lehet, hogy a jövőben ezek a tendenciák újra megváltoznak, de hogy akkor lesznek-e, termelődnek-e még újabb szerb Petri-fordítások, nagy kérdés. Ezek megléte vagy hiánya lehet többek között a Petri-költészet univerzalitásának és maradandóságának próbája ezen az égtájon.

